

KNIHY Z KNIHOVNY ZRUŠENÉHO CISTERCIÁCKÉHO KLÁŠTERA VE ŽDÁŘE NAD SÁZAVOU VE FONDU RAJHRADSKÉ KLÁŠTERNÍ KNIHOVNY

JINDRA PAVELKOVÁ

Abstrakt: V rajhradské klášterní knihovně se nalézá poměrně pestrá skladba knih z původní knihovny cisterciáckého kláštera ve Žďáře nad Sázavou, která je schopná nám něco říci nejen o titulech nacházejících se v této knihovně. Dochované knihy umožňují mapovat rovněž problematiku provenienčních zápisů a dalších způsobů vlastnického značení knih (exlibris, supralibros). Doložena jsou nejen obě dosud známá exlibris, ale také supralibros, které dosud nebylo popsáno.

Klíčová slova: Církevní knihovny, rušení klášterů, Josef II., Žďár nad Sázavou, cisterciáci, benediktini, Rajhrad.

Žďárský cisterciácký klášter byl zrušen v roce 1784 a větší množství jím vlastněných knih se dostalo i do majetku rajhradských benediktinů. Jejich počet rozhodně nepatří k nejvyšším v porovnání s jinými klášterními knihovnami. Mezi těmi jednoznačně vedou prim zábrdovičtí premonstráti a královopolští kartuziáni, z jejichž fondu se do Rajhradu dostalo značné množství teologické či právní a kanonickoprávní (zejména kartuziáni) literatury.¹

Rovněž ze žďárského kláštera se do Rajhradu dostala díla teologická, ovšem teologie zde jednoznačně nepřevažuje.

Prim hraje literatura hagiografická, i když přízněji na rovinu, že je to dáno 21 svazky díla *Acta sanctorum*, a to žďárskému původu nepřipisujeme dílo celé, ale pouze ty svazky, které jsou bezpečně označeny rukopisným provenienčním záznamem (i když by se dal žďárský původ předpokládat i u zbylých svazků).² Ovšem jisti jsme si pouze u dílů červnových až zářijových.

Z dalších oborů je zastoupeno zejména právo, reprezentované např. příručkou Karla Emmanuela Vizzaniho *De mandatis principum* ve vydání z roku 1657³ nebo spisem Martina Lipenia *Bibliotheca realis juridica* z roku 1679.⁴

Další skupinu knih můžeme zařadit do oblasti metafyziky, logiky a filozofie. Většina z těch dnes dochovaných v Rajhradě byla součástí soukromé knihovny žďárského opata Václava Vejmluvy. Za všechny jmenujme alespoň Jaszlinského *Institutiones Physicae* v trnavském vydání z roku 1761⁵ či dílo Fortunata de Brescia *Philosophia mentis methodice tractata atque ad usus academicos...* V rajhradské knihovně se nachází první díl trnavského vydání z roku 1749⁶ a rovněž první díl, ovšem ve dvou částech, brixenského vydání z let 1751 a 1752.⁷

1 DOKOUPIL, V. *Dějiny klášterních knihoven jižní Moravy ve správě Universitní knihovny v Brně*. Brno: Musejní spolek, 1972, s. 52–53 a 55–56.

2 Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad (=KBOR), sign. R – L. II. aa. 1–21.

3 TAMTÉŽ, sign. R – T. II. b. 22.

4 TAMTÉŽ, sign. R – T. f. 24.

5 TAMTÉŽ, sign. R – M. II. a. 9, R – M. II. a. 9a.

6 TAMTÉŽ, sign. R – M. I. c. 28.

7 TAMTÉŽ, sign. R – M. I. c. 29 a R – M. I. c. 30.

Obrázek č. 1: KBOR, sign. R – L. I. ee. 4.

Dochováno je také několik položek z oblasti dějin jak církevních, tak světských. Sem je možno zařadit dílo Thomase A. Erhadra *Gloria sanctissimi protoparentis* vydané roku 1719 v Augsburgu,⁸ Claude Chalemona *Series sanctorum et beatorum ac illustrium virorum sacri ordinis cisterciensis* v pařížském vydání z roku 1670,⁹ Johanna Gottlieba Milicha *Variorum intra italiae monumentorum inscriptiones...* vydané ve Strzegomu roku 1715¹⁰ nebo spis Antonia de Guevara *Opera omnia historico-politica* vyšlé ve Frankfurtu nad Mohanem roku 1661.¹¹

Zastoupena je rovněž patristika a vynechat nemůžeme samozřejmě ani teologii, ačkoliv, jak jsme uvedli již výše, většina teologické literatury se do Rajhradu dostala především ze zábrdovické knihovny. Z uvedených oborů můžeme jmenovat díla Dionysia Areopagity¹² či sv. Irenea,¹³ z teologie potom zejména vícesvazkovou práci Galla Cartiera *Theologia universalis* v augsburgském vydání z roku 1757.¹⁴

Opomenout bychom neměli ani spis z oblasti zemědělství, a to jenské vydání díla Christoph Heringa *Oeconomischer Wegweiser, Das ist: Die gemeine Haushaltungs-Wissenschaft, ...* z roku 1680.¹⁵

Dochované knihy nám však umožňují udělat si nejen představu o tom, jaké publikace se ve Žďáře nacházely a o jaké tituly měli benediktini zájem v okamžiku prodeje knihovny,¹⁶ ale umožňují nám rovněž podívat se na způsob vlastnického značení u žďárských cisterciáků.

U dochovaných knih se setkáváme zejména s rukopisným provenienčním přípisem, doloženo je ovšem také exlibris a supralibros.

Rukopisné provenience mají několik podob zápisu. Nejstarší a jediný zápis pocházející prokazatelně ze 17. století zní „Ex libris Monasterij Fontis B.M.V. ad Zaram S. Ordinis Cisterciensis Anno D[omi]ni 1680“ [1].¹⁷

8 TAMTÉŽ, sign. R – L. I. e. 24.

9 TAMTÉŽ, sign. R – L. I. ee. 4.

10 TAMTÉŽ, sign. R – G. II. ff. 25.

11 TAMTÉŽ, sign. R – G. I. f. 24.

12 TAMTÉŽ, sign. R – II. bb. 15 – R – B. II. bb. 16.

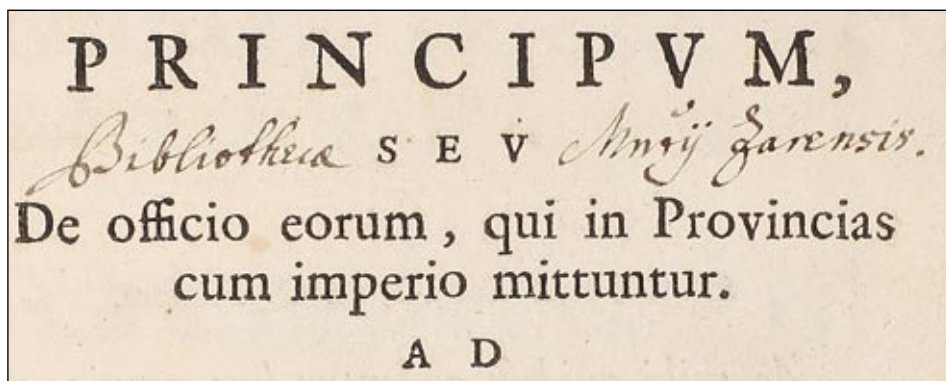
13 TAMTÉŽ, sign. R – B. I. dd. 1.

14 TAMTÉŽ, sign. R – D. I. b 7 – R – L. I. b. 9.

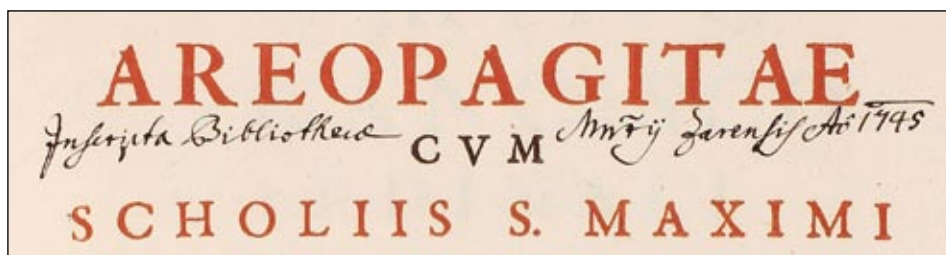
15 TAMTÉŽ, sign. R – O. II. b. 4.

16 RYBIČKA, A. Přehled knihoven zrušených na Moravě a ve Slezsku, které Jan Hanke z Hankenštejna, bibliothekář Olomoucký, z nejvyššího rozkazu v letech 1786–1790 prohlédl a sepsal. *Časopis Matice moravské*. 1895, roč. 19, s. 65.

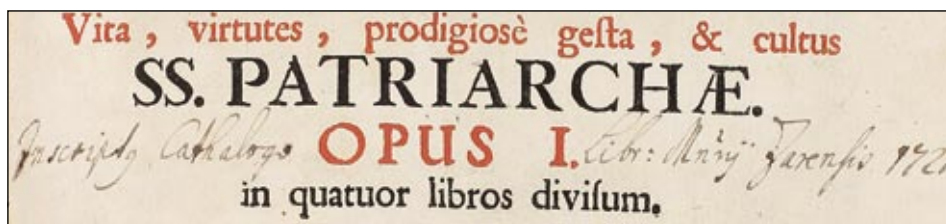
17 KBOR, sign. R – L. I. ee. 4.

Obrázek č. 2: KBOR, sign. T. II. b. 22.

Obrázek č. 3: R – B. II. bb. 16.

Obrázek č. 4: R – L. I. e. 24.

Další záznamy již pocházejí ze století následujícího, můžeme to prakticky tvrdit i o záznamech, které v sobě nenesou datum, neboť jsou dosti často připojeny z exlibris, které je podle svého majitele do 18. století datovatelné.

Nejčastěji se setkáváme se zněním zápisu v podobě: „Bibliotheca Monasterij Zarensis“ [2], ev. „Pro Bibliothecae Monasterii Zarensis“,¹⁸ někdy je slovo klášter uvedeno v kontrakci,¹⁹ někdy rozepsané.²⁰

V jednom případě je doložena i podoba „M[onaste]rij Saarensis“. ²¹ Doložena je rovněž podoba značící zápis do knihovního katalogu, tedy: „Inscripta Bibliothecae M[onaste]rij Zarensis A[nn]o 1745“ [3].²²

18 TAMTÉŽ, sign. R – V. III. bbb. 34.

19 TAMTÉŽ, R – G. I. f. 24, R – T. II. b. 22, R – D. II. d. 28, R – T. f. 24, R – O. II. b. 4, R – B. II. bb. 15, R – M. I. c. 28 – R. M. I. c. 30.

20 Např. TAMTÉŽ, sign. R – D. I. b 7 – R – D. I. b. 9.

21 TAMTÉŽ, sign. R – G. II. ff. 25.

22 TAMTÉŽ, sign. R – B. II. bb. 16, R – B. I. dd. 1.

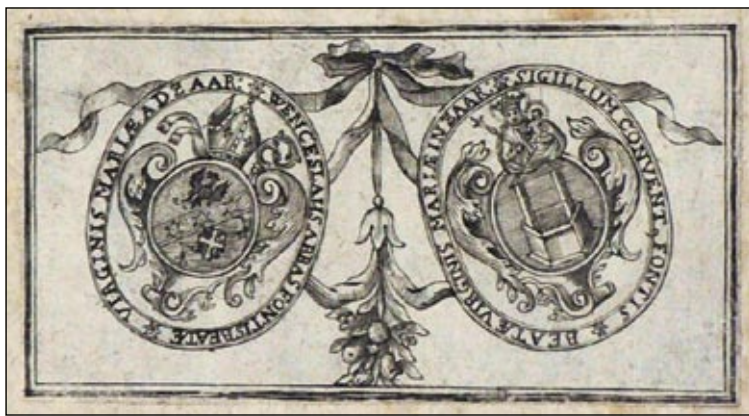
Rok zápisu do katalogu koresponduje s mědirytovým exlibris opata Bernarda Henneta,²³ Je tedy pravděpodobné, že opat nebudoval vlastní opatskou knihovnu se svými exlibris, ale knihy získával pro knihovnu konventní. Doložena je rovněž podoba „Inscriptus Cathalogus Libr. M[onaste]rij Zarenis 1721“ [4].²⁴ V záznamech se dále mimo výše uvedených setkáváme ještě s roky 1737,²⁵ 1755,²⁶ 1760²⁷ a 1763.²⁸

Mědirytová znaková exlibris jsou v dochovaných knihách doložena dvě. Starší patří opatovi Václavu Vejmluvovi,²⁹ mladší, jak již bylo naznačeno výše, Bernardu Hennetovi.

Vejmluvovo exlibris můžeme popsat následujícím způsobem: dvě barokní kartuše položené na stuhách, z jejichž středového uzlu visí dolů větev s listy a plody jablek. Oba barokní štíty jsou umístěny na dalších vnitřních kartuších. Heraldicky pravá kartuše nese znak opata: barokní štít, který je dělen zlatým šikmým břevnem se třemi stříbrnými hvězdami, v prvním zlatém poli minstrberská orlice s gotickým prsním štítkem dvakrát děleným, ve spodním modrém poli se nachází dvě lilie a mezi nimi stejnoramenný stříbrný kříž s písmeny „MORS“ v koutech, opis vepsaný do lemu barokní kartuše zní: „*WENCESLAUS ABBAS FONTIS BEATAE*VIRGINIS MARIAE AD ZAAR.“. Na štítu je položena mitra s odletujícími fimriemi, přičemž štít je podložen šikmo berlou. Heraldicky levá kartuše nese barokní štít se znamením konventu – v modrém poli vysoce roubenou bílou studnici a nad ní v klenotu poprsí korunované Panny Marie s Ježíškem na levé ruce a žezlem v heraldicky pravé ruce, opis vepsaný do lemu barokní kartuše zní: „*SIGILLUM CONVENT[US] FONTIS*BEATAE VIRGINIS MARIAE IN ZAAR.“.³⁰ Velikost znaku v ohraničeném obdélníku je 7 × 11 cm [5].

Vejmluva používal ještě jednu variantu, na které není alianční znak umístěn do ohraničujícího obdélníku, oba znaky jsou v listových oválných věncích. Schází rovněž stuhy a větve s jablky a opisy se nenachází v lemu barokní kartuše [6].³¹

Hennetovo exlibris můžeme popsat takto: dvě barokní kartuše položené na stuhách, z jejichž středového uzlu visí dolů větev s listy a plody jablek. Heraldicky pravá kartuše nese

Obrázek č. 5:
R – M. I. c. 28.

23 Opatem v letech 1738–1770.

24 KBOR, sign. R – L. I. e. 24.

25 TAMTÉŽ, sign. R – D. II. d. 28.

26 TAMTÉŽ, sign. R – M. I. c. 28 – R. M. I. c. 30.

27 TAMTÉŽ, sign. R – L. II. aa. 1–21.

28 TAMTÉŽ, sign. R – D. I. b. 7 – R – D. I. b. 9, R.

29 Opatem v letech 1705–1738.

30 KBOR, sign. R – M. II. a 9, R – M. I. c. 28 – R – M. I. c. 30, R – T. II. b. 22.

31 LIFKA, B. *Minulost a přítomnost knižní kultury ve Žďáře nad Sázavou*. Brno: Krajské nakladatelství, 1964, s. 65–66.

Obrázek č. 6:
R – T. II. b. 22.

Obrázek č. 7:
KBOR, sign.
R – B. II. bb. 15.

v lemu napsaný opis: „*BERNARDUS ABBAS FONTIS BEATAE*VIRGINIS MARIAE AD ZAAR:“. V kartuši je vyobrazen barokní štít, který je dělen zlatým kosmým břevnem se třemi stříbrnými hvězdami, v prvním zlatém poli je vyobrazena minstrberská orlice s gotickým prsním štítkem dvakrát děleným, ve spodním modrém poli se nachází dvě lilie a mezi nimi stejnoramenný stříbrný kříž s písmeny „MORS“ v koutech; toto je provázáno osobním znamením opata Henneta – kohoutem přirozené barvy se zlatým prstenem v zobáku. Na kartuši je položena mitra s odletujícími fimbriemi a je podložena šikmo nakloněnou berlou. Heraldicky levá kartuše nese barokní štít se znamením konventu – v modrém poli vysoce roubenou bílou studnici a nad ní v klenotu poprsí korunované Panny Marie se Ježíškem na levé a žezlem v heraldicky pravé ruce, opis vepsaný do lemu kartuše zní: „*SIGILLUM CONVENT FONTIS*BEATAE VIRGINIS MARIAE IN ZAAR:“ [7].³² Celek je ohraničen volutovou a palmetovou kartuší. Velikost exlibris je na listu 15,7 × 12 cm, rytá plocha má velikost 15,5 × 11,9 cm.³³

32 KBOR, sign. R – B. II. bb. 15 – R – B. II. bb. 16, R – B. I. dd. 1.

33 LIFKA, *Minulost...*, s. 80.

Je tedy zřejmé, že Hennetovo exlibris vychází z exlibris zavedeného opatem Vejmluvou, liší se pouze v drobnostech, hlavním rozdílem je implementace Hennetova osobního znamení do opatského znaku. Podoba exlibris jistě vychází z podoby soudobé opatské a konventní pečeti, jak je tomu v této době i u jiných klášterních exlibris.³⁴

Na jedné z knih nalezneme též slepotiskové supralibros v podobě opatského znaku, tedy barokního štítu v baroní kartuši, na které je postavena mitra s odletujícími fimbriemi a která je podložena šikmo umístěnou opatskou berlou. Štít je dělen kosmo umístěným břevnem se třemi stříbrnými hvězdami, v prvním zlatém poli je minstrberská orlice s gotickým prsním štítkem dvakrát děleným, ve spodním modrém poli se nachází dvě lilie a mezi nimi stejnoramenný stříbrný kříž s písmeny MORS v koutech. Znak je v horní části provázen iniciálami B H A Z (tedy Bernardus Hennet abbas Zaarensis [8]).

Obrázek č. 8: KBOR, sign. B. I. dd. 1.

Je tedy zřejmé, že supralibros bylo používáno v době opata Henneta, na rozdíl od opatského znaku v exlibris není znak v supralibros doplněn o osobní Hennetův znak – kohouta s prstenem v zobáku. Dá se předpokládat, že supralibros mohlo být v této podobě zavedeno již za dřívějších žďárských představitelů, a proto se zde osobní Hennetovo znamení neobjevuje. V konkrétním případě mohlo být buď použito dřívější razidlo, na kterém byla upravena pouze první dvě písmena opatových iniciál, nebo bylo podle starších vzorů vyrobeno razidlo nové.

Zajímavé je rovněž podívat se na žďárské knihy z hlediska vazby. Zde se ovšem setkáváme se širokou paletou vazeb pergamenových a usňových v různých variantách provedení (bělená vepřovice, hovězina, teletina) se zdobením nebo bez (slepotisk), která nás bohužel v ničem neinformuje o případné unifikaci vazeb ve Žďáře.

Z výše uvedeného vyplývá, že v rajhradské klášterní knihovně se nalézají poměrně pestrá skladba knih z původní knihovny cisterciáckého kláštera ve Žďáře nad Sázavou, která je schopná nám něco říci nejen o titulech nacházejících se v této knihovně. Dochované knihy umožňují mapovat rovněž problematiku provenienčních zápisů a dalších způsobů vlastnického značení knih (exlibris, supralibros). Doložena jsou nejen obě dosud známá exlibris, ale také supralibros, které dosud nebylo popsáno.

³⁴ Např. k situaci u rajhradských exlibris viz PAVELKOVÁ, J. Jazyk a řeč knižních vazeb z hlediska majitele – Exlibris a supralibros rajhradské klášterní knihovny. In: RADIMSKÁ, J. (ed.). *Opera romanica 11. Jazyk a řeč knihy: k výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven* [= pour une étude des bibliothèques aristocratiques, bourgeoises et conventuelles = zur Erforschung der Schloss-, Bürger- und Kirchenbibliotheken = investigaciones en las bibliotecas aristocráticas, burguesas y eclesiásticas]. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009, s. 501–508.

BOOKS FROM THE ABOLISHED CISTERCIAN MONASTERY
IN ŽĎÁR NAD SÁZAVOU IN THE MONASTIC LIBRARY IN RAJHRAD

Summary: In the monastic library in Rajhrad is found quite varied composition books from the original library of the Cistercian monastery in Žďár, which is able to tell us something not only about the titles contained in this library. The surviving books allow us to map also the issue of provenance records and other methods of marking property books (bookplate, supralibros). Documented not only are both still known bookplate, but also supralibros, which has not yet been described.

Key words: Church library, disturbing of monasteries, Josef II., cistercian, benedictine, Žďár nad Sázavou, Rajhrad.

PhDr. Jindra Pavelková (*1980)

Po absolvování studia historie a pomocných věd historických na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity nastoupila v roce 2004 do Oddělení rukopisů a starých tisků MZK v Brně na výzkumný záměr *Historické fondy MZK v Brně*. O rok později odešla do Muzea Brněnska spravovat historickou knihovnu rajhradského benediktinského kláštera. V roce 2010 se vrátila do MZK a od roku 2012 zaštiťuje projekt *NAKI Benediktinský klášter Rajhrad jako kulturní fenomén*.